

SƏRDAR FƏRƏCOVUN

«4 VALS»I

Zulfıyyə Sadıqova

Arxada qoyduğumuz iki əsr vals burulğanında yırğalanır – desək yanılmırıq. Valsı hamı tanıyır. Onu dünyanın hər yerində dinləyir, rəqs edirlər. Vals insanı euforiya halına çatdıracaq qədər qüdrətlidir və romantik əhvəla köklənmiş insanların ən sevimli rəqsidir. Sərdar Fərəcovanın «4 vals»ının musiqi mədəniyyətimizdə yerini dəqiqləşdirmək üçün ən əvvəl vals janrının tarixinə bir nəzər salaıq.

Valsın nə vaxt yarandığını dəqiq bilən yoxdur. Amma yaranışının 18 əsr Avropa xalqlarının rəqslərindən qidalandığı şübhəsizdir. Vals allemanda, kuranta kimi rəqslərlə müqayisədə çox cavandı. Bəziləri İtaliyanın «volta» rəqsinin başlanğıc qoyduğunu deyir. Başqa bir mənəbdən Avstriya rəqsi «ländler»in valsın əcdadı olduğunu öyrənirik. Vals elementlərini alman rəqsi valsərdə də görmək olar. Vals dreyer, şlyapyer, lan-qauz rəqslərinə də oxşayır. Çox guman ki, tanıdığımız vals ərsəyə gəlincə böyük dəyişikliklərdən keçib və dövrün bütün sevimli rəqslərinin elementlərini özündə cəmləyib.

18-ci əsrin sonunda artıq kübar cəmiyyət valsı qəbul etdi. Bu proses o qədər də hamar olmadı. Sadə kəndlilərin oynadığı bir rəqsi öyrənmək o qədər asan idi ki. Əsas duruşu tutmağı bacarmaq, valsın üç təqtili formuluna uyğunlaşmaq kifayət edirdi. Amma dövrün başqa rəqsləri, məsələn, menuet və mazurkanı xüsusi duruş tərzini, mürəkkəb fiqurları qavramadan, məşq etmədən ərsəyə gətirmək mümkün olmurdu. Vals 1816-cı ildən saray rəqsləri siyahısına əlavə edilsə də dini və mənəvi liderlərin fikrinə görə «ayıb» və «pozgun» sayılırdı. Çünki rəqsdə partnyorların sıx təması mütləq şərt idi. Bu gün müasir rəqslərin fonunda, sadələhv, hətta «məsum» səslənən valsın bu qədər inqilabi keçmişi olduğunu təsəvvür etmək çətinidir. 1804-cü ildə Parisə gəlmiş alman səyyahı yazırdı: «Alman rəqsinin bu miqyasda qəbul edilməsi, sevimli yenilikdir və müharibə dövrünün siqaret çəkmək kimi vulqar dəblərindən biridir». Xalq sevgisi valsın üzərinə vurulan bütün nalayiq damğaları tez bir zamanda silib təmizlədi.

Ola bilər, romantizm dövrünün İohann Ştraus, Frans Lanner kimi bəstəkarları olmasaydı vals hələ də «ədəbsiz» adlanaraq təqib edilərdi. Nəcibləşdirilmiş, əsilzadə simasına qədər yüksəlmiş vals artıq salonların, kubar ziyafətlərin gözü idi və bir növ dövrün simvoluna

çevrilmişdi. 20-ci əsrin gəlməyi ilə vals inkişafını dayandırmadı, əskinə ən sevilən rəqslərdən biri oldu. Keçən əsrin rəqs tarixçəsinə ötəri nəzər salsaıq görərik ki, əvvəl «amerikalı» fokstrot irəli çıxdı. Sonra 20-ci illərdə ağır Argentino tanqosu dəbə gəldi. Bütün Avropa çarlstonu rəqs etdikdən sonra onu da 40-cı illərdə rok-n-roll, buqi-vuqi, tvist və şeyk əvəz elədi. Yalnız bir rəqs – vals – 200 ildən artıq bir müddətdə yerini və üstünlüyünü heç bir rəqsə vermədi. Hazırda valsın onlarla müxtəlif növü var: Vyana valsı, yavaş vals, qəmgin vals, eleqant vals, tanqo-vals və s. Amma onların bir ümumi cəhəti var – üçtəqtili ölçü və birinci təqtiyə vurğu. «Bir, iki, üç» - bu valsın strukturu və ürək döyüntüsüdür. Vals həmişə dövr edir.

Vals artıq rəqs musiqisindən aralanaraq müstəqil instrumental həyatını yaşayır. Vals ritmində minlərlə mahnı səslənir. Opera və operettalarda, kino musiqisində vals az qala həmişə mövcuddur. Biz Vyana valsı, fransız valsı, ingilis valsını tanıyıırıq. Milli bəstəkarlıq irsimizi gözcü aradırsaq belə artıq milli valsın yarandığını əminliklə deyə bilərik. Professional musiqi məktəbimizin banisi Üzeyir Hacıbəylinin Avropa musiqisinin milli mədəniyyətimizə gətirilməsi məsələsində öz mövqeyi vardı. «Musiqidə tərçümə» adlı məqaləsində Üzeyir bəy ədəbiyyatda olduğu kimi musiqidə də tərçümə ideyasını ortaya atır və deyir ki, musiqi sistemləri tamam fərqli olduğuna görə Qərb musiqisinin daha anlaşıqlı olması üçün onları lad baxımından «tərçümə» etmək lazımdır: «Qərb musiqi əsasında qeyri-olanlardan ən ümdəsi Şərq musiqisi əsasıdır. Böylə olduğu surətdə Qərb musiqisi əsası üzərində yazılmış olan bir musiqi əsərini, formasını və ideyasını da saxlamaq şərti ilə Şərq musiqi əsasına çevirsək, zənnimcə, əsil tərçümədən anlaşılan məqsəd hasil olar». Avropa musiqi formalarına gəlincə Üzeyir bəy belə yazırdı: «Bu növ məşğələ yuxarıda zikr edilən faydalardan əlavə Şərq və Qərb musiqisi üslubunu müəyyən surətdə şagirdlərə aşkar etməkdə, Şərq musiqisini Qərb musiqisinin bir çox bilməzmun valsları, maçiçləri (yəni marşları) və sair danslarının sui-təsirindən uzaq saxlar». Amma 20-ci əsrin əvvəlində Avropa not sisteminə əsaslanan musiqi təhsili və professional bəstəkarlıq məktəbinin təməlinin qoyulmasının nəticəsi kimi dünya musiqisi maneəsiz olaraq azərbaycanlıların səs yaddaşına inteqrasiya oldu deyən artıq vals, marş, himn və s. janrların musiqi tərçüməsinə ehtiyac qalmadı.

Şərq və Qərb musiqisinin qovşağında yaradılmış bəstəkarlıq məktəbimizin hər yeni nailiyyəti ilə milli mədəniyyət abidələri yaratmaqla bərabər eyni zamanda həm də Avropa musiqi formalarının mənimsənməsi prosesi gedirdi. Milli opera, balet, milli simfoniya, kvartet, kamera musiqisi, romans və s. janrlarla yanaşı milli vals öz inkişaf yolunu keçirdi. Qara Qaryevin «yeddi gözəl» baletindən dünyaca məşhur Valsı xatırlamaq kifayətdir ki, milli vals barədə müəyyən təsəvvürlər yaransın. Qarayevin skripka və fortepiano üçün «Kiçik valsı», Fikrət Əmirovun «Sevil» operasından vals, fortepiano üçün «Uşaq lövhələri» fortepiano silsiləsindən

vals, yaxud kamera orkestri üçün yazdığı Vals milli vals janrının klassik nümunələridir. Niyazinin «Konsert valsı», Arif Məlikovun fortepiano üçün «Vals»ını, Aqşin Əlizadənin «Qəmgin valsı», Əziz Əzizlinin «Vals»ını da xatırlaya bilərik. Daha sonra Cahangir Cahangirovun «Kaspi» mahnısı, Emin Sabitoğlunun «Bəlkə də» mahnısı, Tofiq Quliyevin «Qızıl üzük» mahnısı, «Bəxtiyar» filmindən «Sevgi valsı» vals ritmində yazılmış mahnılardır. Tofiq Quliyevin «Cəmilənin albu»ndan «Lirik valsı», estrada orkestri üçün «Gənclik valsı»nı, eləcə də Musa Mirzəyevin uşaqlar üçün Vals, romantik «Vals-poema»sını xatırlaya bilərik. Sərdar Fərəcovun «4 vals»ını da bu sıraya əlavə etməklə vals janrının Azərbaycan musiqisində keçdiyi təşəkkül və inkişaf yolunu aydın görmək mümkündür.

Sərdar Fərəcovun valsları gənclik illərindən bəri bir qədər ara verməklə müxtəlif illərdə yazılmış əsərlərdir. Bəstəkarın vals janrına münasibəti də xüsusi: «Bizim nəsil Qarayevin, Şostakoviçin valslarını dinləyərək tərbiyə alıb. Özümü tanıyan vals yazmaq istəmişəm. Həyatımın ən duyğusal, emosional, vurğunluq anlarında hissələrimi ifadə etmək üçün uyğun bir janr olub. Bəlkə də ona görə onlar qəmgin, sentimental və lirikdir. Çünki daxilimdəki «niyə», «nə üçün», «nəyə görə» kimi münaqişəli suallara valslarda cavab axtarmışam. Ən böyük arzum bu «4 vals»ın orkestrləşməsini bitirib onların konsert ifasını dinləməkdir». Sərdar Fərəcovun vals janrına xüsusi münasibətini daha bir əsərində də izləmək olar. «Cavad xan» simfonik süitasının hissələrindən biri vals janrındadır. İri, çoxhissəli vals bədii fikrin çatdırılmasında bəstəkarə ən münasib bir janr kimi əlverişli olub.

Həsiyə: Sərdar Fərəcov (08.12.1957) Azərbaycan bəstəkarı, Azərbaycan Bəstəkarlar İttifaqının katibi, Ü. Hacıbəyovun ev-muzeyinin direktoru, «Mədəniyyət» televiziya kanalında «Musiqi xəzinəsi» adlı verilişin müəllifi və aparıcısı. 1984-cü ildə Azərbaycan Dövlət Koseratoriyasını prof. Xəyyam Mirzəzadənin sinfində bitirib. Əsərləri Avropa, Amerika və keçmiş SSRİ ərazisində müxtəlif ansambllar və ifaçılar tərəfindən ifa edilib. S. Fərəcov simfoniya janrı üzrə ümumittifaq laureat adına layiq görülən yeganə Azərbaycan bəstəkarıdır. 2 simfoniya, 3 operetta («Müsyö Jordan və dəriş» - 1998, «Bankir adaxlı» - 2000, «Səhnədə məhəbbət» - 2000), 1 uşaq rok-operası («Şəngülüm, Məngülüm» - 2000), simli orkestr üçün süita, 1 müzikl, simfonik poema, xor üçün konsert, simli kvartet, trio, 2 piano üçün konsert süitasi, çoxlu sayda mahnı, teatr və kino musiqisinin müəllifidir. Ü. Hacıbəyli irsinin tədqiqatçısı kimi S. Fərəcov 1986-cı ildən mətbuatda məqalələri ilə çıxış edir. Ü. Hacıbəyli yaradıcılığı üzərində apardığı tədqiqatlar onun «Üzeyir işığında» kitabında toplanıb. Sərdar Fərəcovun ədəbi yaradıcılığında 1000-ə qədər şeir, hekayə, pyes, habelə tərcümələr və s. yer tutur. 10-a qədər kitabın tərtibatçısı və redaktorudur. Respublika Mədəniyyət fondunun mükafatçısı, Dövlət Gənclər və Musiqili Komediya teatri bədii şurasının üzvüdür. Bəstəkar kimi 10-dan artıq müsabiqə laureatıdır. 2007-ci ildə «Əməkdar incəsənət xadimi» fəxri adına layiq görülüb. 2014-cü il 8-14 oktyabrında keçirilmiş 1-ci Hannyo Asiya Avropa yeni musiqi festivalının xüsusi medalına layiq görülüb. «Koroğlu» simfonik freskası Vyetnam simfonuk

orkestrinin ifasında səslənib. (Yapon dirijoru Xolla Tetsuşi)

«4 vals» silsiləsinin birinci nömrəsi «Zərif vals»dır. (Onun premyerası Moskvada Raxmanonov adına konsert salonunda 2004-cü ildə olub. Dirijor Kajlayev, pianoçu Zülfyyə Sadıqova. Vals silsiləsinin bütün nömrələrinin ilk ifaçısı pianoçu Zülfyyə Sadıqovadır). Proqram başlağından görüldüyü kimi lirik və minor boyalıdır.

1. Zərif vals

Vals incə, bir qədər nostalji duyğuludur. Başlağıdakı metso-pianodan kulminasiya anındakı akkord fakturalı fortissimoya qədər rəvan, dövr eləməyinə bir saniyə də ara verməyərək artan musiqi dairəsini genişləndirərək inkişaf edir. Kulminasiyanın yeri klassik əsərlərdə olduğu kimi «qızıl bölmə» nöqtəsinə düşür. Sonra yenidən əvvəlki temp və başlağı təkrar edilir.

Sırada ikinci olan «Salon valsı» xasiyyət və musiqi materialı baxımından 18-ci əsr salon musiqisinin stilizə edilmiş variantıdır. Sanki parikli, pudralanmış, əlində yelpinci və pensnesi olan saray əhli aramla rəqs meydanında dövr edir. Bir-birinə təzim edir, qalant ədalət göstərir və xəfif təbəssümlə rəqs partnyorunu maraqlandıraraq saxlayır. Bəstəkar Şostakoviç və Lyadovun valslarındakı büllür səslənmələri almağa çalışıb.

2. Salon valsı

Əgər bu eleqant valsın 6 diyezli tonallıqdan 4 bemo-la qəfil keçidi, kulminasiyada klassik musiqiyə qəti xas olmayan harmoniya və fakturası olmasaydı onu 18-ci əsrdə saray ballarının birində ifa edilən valslarla səhv salmaq da olardı. Klassik vals nümunələrində adətən ilkin

əhvalın kəskin dəyişməsi, gözlənilməz tonal irəliləyişlər olmur. Amma dövr öz sözünü deyir. 21-ci əsrin bəstəkarı parikli saray əhlinin eleqant rəqs adalarını nə qədər bəyənə və təsvir etməyə çalışsa da o öz dövrünün musiqisini yazır. Burada xromatik gedişlər, sinkopa, hər hansı pillənin septakkordu dönmə halında normal səslənir. Melizmlər və melodik bəzəklərsə dinləyicini gülümsəməyə vadar edərək yenə də qalant dövrə qaytarır.

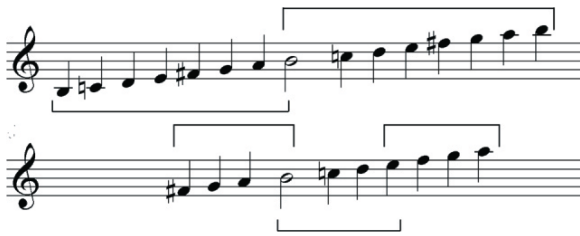
3-cü kimi nömrələnmiş valsın adı «Arzu valsı»dır. Araşdırdığımız 4 valsın içində o, ən həyəcanlı və ən narahat pyesdir. Bəstəkar onu həyatının mürəkkəb, tərəddüdlər və sual dolu bir məqamında yazıb. İnsanın öz-özünə verəcəyi suallar, taleh düyünlərinin açılmasında gələcəyə yönəldilmiş nidalar, etirazlar əsərin musiqi dilində çox aydın hiss olunur.

3. Arzu valsı

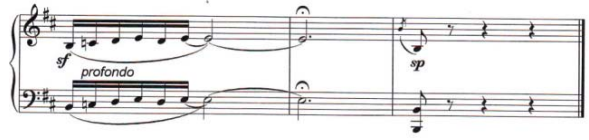
Valsın maraqlı lad-harmonik dili var. Açar da 2 diyezli durması onun si minorda olmasına işarədi. Bilirik ki, musiqi ədəbiyyatında ən faciəvi əsərlərin tonallığı si minordur. Valsda ikinci pilləsi əskildilmiş lad nədənsə frigik ladi xatırlatmır, səs yaddışımızdan bizə daha mərhəm gələn səslənmələri yada salır. Bu vals si minorun si mayəli seghahla qərübə şəkildə yerdəyişməsini, çulğalaşmasını nümayiş edir:

Si minor (dorik)

Si seghah

Bu vals si seghahda yazılıb demək olmur. Çünki şur ladının, xüsusilə də Hicaz şöbəsinin intonasiası da aydın hiss olunur. Belə spesifik lad xüsusiyyəti pyesin sonluğunda daha da maraqlı həllini tapır. Vals muğamdan sitat ilə bitir. Özü də nə si tonikasında, nə də si mayəsində. Bu da növbəti bir cavabsız sualı xatırladır.

Ümumiyyətlə millilik məsələsi müasir musiqi elminin qarşısına qoyduğu ən aktual məsələlərdən biridir. Bunu durmadan artan sosial kommunikasiya tələblərinin təsiri altında formalaşan geopolitika prosesləri diqtə edir deyən müxtəlif mədəni abidələri araşdırarkən ən əvvəl milli mədəniyyət faktoruna vurğu ön plana çıxır. Dünyada qloballaşma prosesi gedir və milli mədəniyyətlərin bu nəhəng təsirin altında itib getmə təhlükəsi var. Pyesin sonunda muğamdan sitat varsa bu bir növ bəstəkarın əsərin sonuna xalqın adından atdığı imzaya bənzəyir. Onu başqa mədəniyyətlərin heç biri ilə çəşdirəmək mümkün deyil.

Silsilənin sonuncu pyesi «Vals-reqtaym» adlanır. (Reqtaym – ing. ragtime – keçən əsrin əvvəllərindən Amerika musiqisində çox populyar bir janr idi. Reqtaym xanənin zəif hissələrində olan vürquları, sinkopası ilə fərqlənir. Reqtaymı cazın sələfi sayırlar. Caz reqtaymdan melodiyanın məhz belə, sanki «axsaq» ritmini mənimsəyib) Tempin yanındakı - Gvazi jazz - aydınlatması (kvazi sözlüüyü guya deməkdir, yəni guya caz kimi) əsərin janrını dəqiq müəyyənləşdirir.

4. Vals-reqtaym

Bu valsın kiçik yaranma tarixçəsi var. Bəstəkar Venesiyada səfərdə olarkən küçədə kiçik ansamblın eleqant pyesləri ifa etməsinin şahidi olur. Ansambl caz ruhunda kiçik valslar ifa edirdi. Amma caz üçün spesifik olan saksafon yox, klarnet, violonçel səslənirdi. Ola bilsin Venesiyada qayıq gəzintisinin də müəyyən emosional təsiri olubmuş. Bu açıq hava altında verilən balaca konsertin təəssüratını müəllif həmin bu vals-reqtaymda bir daha xatırlamağa çalışıb.

Tələsmədən dövrən edən cazvari pyes valsın 3/4 ritmini reqtaymın spesifik 2/4, yaxud 4/4 təqtisi ilə birləşdirib. Ona görə də əsərdə vürqə valsda olduğu kimi birinci təqtiyə düşmür deyən təzadlı təəssürat yaradır. Bu vals oynaqlığını tamamilə itirib, daha çox mahnıvari, ya da blyuz kimi səslənir. Caz harmoniyaları bəstəkarın lirik və mahnıvari valslarına bir qədər optimizm əhvalı qatıb. Pyes səsləndikcə adamın xanənin hər ikinci payında «büdrəyən» valsı yellənmək həvəsi də rahat buraxmır. Amma arabir əzalar vals ritmində deyil, çirtıq vurub caz ruhunda tərənəməyə də can atır. Araşdırdığımız valslar

Fortepiano ifaçılığı baxımından valsları araşdırır-kən ən əvvəl səsin keyfiyyətini vurğulamaq lazımdır. Alətdən işıqlı, sanki akvarel rənglərlə çəkilmiş lövhədəki kimi aydın səs çıxarmaq vacibdir. Arabir fakturada milli ornamentikamız özünü göstərəndə o, ümumi fon-dan kəskin seçilməməli və bir naxış kimi fakturaya otu-ruşmalıdır. Caz səslənmələri də eynən bu cür şəffaf ol-malıdır və diqqəti çəkməklə xüsusi seçilməməlidir. Yum-şaq, bütün dinamik diapazonu boyu fortepiano *bel can-to*-su, yəni oxunaqlı səslənmə nümayiş edilir. İdeal *lega-to*-ya can atmaq şərtilə səsin qırılmamasına nail olmaq vacib şərtidir.

Valsların ümumi dinamikasına da diqqət ayırmağımız lazımdır. Bəstəkar klavirdə dinamik işarələri minimum dərəcədə göstərdiyindən bəzi kulminasiya anlarında seçim ifasının üzərinə düşür. Burada şimşək kimi çaxan fortissimo, ya da pıçıldayan pianissimo təzadı yaratmaq lazım deyil. Dinamik təzadları bir qədər yumşaltmaq, hamarlamaq məsləhətdir. Bu, əlbəttə ki, dalğavari qalxıb enmələrin təbii axarına yeknəsəklik gətirməməlidir.

Valsların melodiyası son dərəcə sadədir. Hətta o qədər oxunaqlıdır ki, onları fakturadan ayıraraq mahını kimi oxumaq mümkündür. Səslərin dialoqu emosional məntiqi pozmur və harmonik qovuşma baş verir. Müəllifin verdiyi proqram başlığı yaradılacaq xüsusi emosional atmosferə bağlıdır. Zərif vals, salon valsı, arzu valsı, vals-reqətm (Gvazi jazz) tövsiyyəsi əsərlərin emosional dairəsini dəqiq müəyyənləşdirir. Hər musiqi fikrinin, frazaların oxunaqlılığı, *rubato*-nun tətbiqində arasıkəsilməzlik məntiqli və eyni zamanda kifayət qədər duyğusal olmalıdır. Aparıcı melodiya opera prima kimi fakturamı dəşib keçməməli və başqa səslərə uyuşmalıdır.

Valslar forma cəhətdən çox aydın, anlaşıqlıdır. Musiqi dili dəqiq və lakonikdir. Burada artıq, qeyri-müəyyən, yerinə düşməyən, uydurulmuş və süni heç nə yoxdur. Müəllif ikinci dərəcəli hər bir artıqlığı yığışdıraraq musiqi fikrinin konsentrasiyasına nail ola bilmişdi. Bunun sayəsində vals kimi kiçik bir janrdə böyük emosiya çəlgəngi verə bilmişdir. «4 vals»ın nümunəsində biz deyə bilərik ki, Sərdar Fərəcovun sənət kriterilərindən biri də sadəlikdir. Sadəlik həm forma baxımından, həm də fortepiano ifaçılığı prizmasından əsas fikir daşıyıcı faktora çevrilir. Texniki yeniliklər müstəqil elementə çevrilib qabardılmış. Əksinə, vahid emosional fonun yaradıcı faktoruna, bədii obrazın tərənnümçüsünə çevrilir.

Fortepiano ifaçılığı baxımından «4 vals»ın bəzi ümumi cəhətlərini aşkara çıxarmaq mümkündür: aqoqikanın təbiiyi, vurğuların təbii, nitqvari məntiqə uyğun gəlməsi, hər şeyin oxunaqlı, mahınvari olması, təmkinli templərin diqqət etdiyi ifadəli ornamentallıq, ifaçılıqda pianist aparatının azadlığı, improvizə illüziyası yaradan yüngüllük. Buna yalnız fortepiano alətinin texniki imkanları ilə yaxından tanış olan bəstəkar nail ola bilərdi.

1. Вальс: <https://ru.wikipedia.org/wiki/?????>

2. Энциклопедия танца: вальс-
<http://hnb.com.ua/articles/s-sport-entsiklope-diya-tantsa-vals-2322>

3.История вальса:
http://www.valsis.ru/index.php?option=com_content&view=article&id=71&Itemid=69

4. История вальса : <http://manyunya.com/istoriya-vals/>

5. Азербайджанский композитор Сардар Фараджев приедет в Казань на фестиваль «Европа-Азия-2013» - <http://music-gazeta.com/article/5039/>

6. Sərdar Fərəcov:
http://az.wikipedia.org/wiki/Sərdar_Fərəcov

7. Sərdar Fərəcov:
http://adam.az/index.php?option=com_sobi2&obi2Task=sobi2Details&catid=38&sobi2Id=1650&Itemid=53

8. Görkəmli bəstəkar və pedaqoq - Gülnarə Ələsgərova, Respublika.- 2012.- 8 dekabr.- S. 7.
<http://www.anl.az/down/meqale/respublika/2012/dekabr/282635.htm>

9. Sərdar Fərəculla oğlu Fərəcov - Vaqif Ağayev
http://novxanililar.narod.ru/index/s_rdar_f_r_co/v/0-118

10. Vikipediya, açıq ensiklopediya - Vals
<http://az.wikipedia.org/wiki/Vals>

11. Əfrasiyab Bədəlbəyli – Musiqi lüğəti – Vals
<http://lugat.musigidunya.az/az/data.pl?id=2610&lang=ru>

12. Ü. Hacıbəyov – “Musiqidə tərcümə”
<http://uzeyir.musigi-dunya.az/az/article43.html>

13. Azərbaycan Bəstəkarlar İttifaqı - <http://zeynj-info.com/index.php>

“Musiqi dünyası” jurnalı
№4/61 2014